

Марія Долинська

доктор юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
dolynska_ms@ukr.net

КОНСУЛЬСЬКІ УСТАНОВИ ЯК УЧАСНИКИ УКРАЇНСЬКОГО НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

© Долинська М., 2019

Досліджено актуальні питання правового регулювання провадження нотаріальної діяльності органами квазінотаріату в Україні. Виконання нотаріальних дій консульськими установами України завжди сприяло захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб України, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій за межами держави. У статті розглянуто особливості провадження нотаріального процесу консульськими установами України. Автор пропонує доповнити частину третьої статті 1247 Цивільного кодексу України таким реченням: “Посвідчення заповітів за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України”.

Ключові слова: консул; дипломатичні представництва; консульські установи України; нотаріальна дія.

Мария Долинская

КОНСУЛЬСКИЕ УЧРЕЖДЕНИЯ КАК УЧАСТНИКИ УКРАИНСКОГО НОТАРИАЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Исследование посвящено актуальным вопросам правового регулирования производства нотариальной деятельности органами квазинотариата в Украине. Совершение нотариальных действий консульскими учреждениями Украины всегда способствовало защите прав и законных интересов физических и юридических лиц Украины, которые обращаются за совершением нотариальных действий за пределами государства. В статье рассмотрены особенности осуществления нотариального процесса консульскими учреждениями Украины. Автор предлагает дополнить часть третью статьи 1247 Гражданского кодекса Украины следующим предложением: “Удостоверение завещаний за рубежом возлагается на консульские учреждения Украины, а в случаях, предусмотренных действующим законодательством, – на дипломатические представительства Украины”.

Ключевые слова: консул; дипломатические представительства; консульские учреждения Украины; нотариальное действие.

Mariia Dolynska

Educational and Scientific Institute of Law and Psychology
Lviv Polytechnic National University,
Associate Professor of the Department of Civil Law and Process,
Doctor of Laws, Associate Professor

CONSULAR INSTITUTIONS AS PARTICIPANTS OF THE UKRAINIAN NOTARIAL PROCESS

The research is devoted to the actual issues of legal regulation of the performance of notarial activities by the bodies of quasinotariaty in Ukraine. The commission of notarial acts by consular establishments of Ukraine has always served to protect the rights and legitimate

interests of individuals and legal entities of Ukraine, who are applying for notarial acts outside the state. The article deals with the peculiarities of the implementation of the notarial process by the consular institutions of Ukraine. The author proposes to add the third part of Article 1247 of the Civil Code of Ukraine to the following sentence: “The certificate of wills abroad rests with the consular offices of Ukraine, and in cases stipulated by the current legislation, to the diplomatic missions of Ukraine”.

Key words: consul, diplomatic representations, consular offices of Ukraine, notarial acts.

Постановка проблеми. Органи квазінотаріату в Україні, крім своєї основної діяльності, здійснюють законодавчо покладені на них функції щодо вчинення окремих видів нотаріальних дій.

Найширшими повноваженнями щодо вчинення нотаріальних дій серед органів квазінотаріату наділені консульські установи України. Виконання нотаріальних дій консульськими установами України завжди слугувало захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб України, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій за межами держави.

Розвиток законодавства незалежної України спрямовано поступальним кроком до рецепції міжнародно-правових стандартів, зокрема окремих норм європейського законодавства.

Відповідних змін зазнало нотаріальне процесуальне право України, зокрема в частині правового регулювання провадження нотаріальної діяльності – надання можливості вчинення державними та приватними нотаріусами інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Істотних змін зазнало також законодавство, яке регулює вчинення окремих видів нотаріальних дій консульськими установами України.

Тема доволі актуальною, адже її дослідження дасть змогу проаналізувати нормативно-правові акти щодо здійснення нотаріального процесу консульськими установами України та виявити прогалини у них, а зроблені висновки сприятимуть виробленню способів вдосконалення нотаріального процесу щодо вчинення нотаріальних дій консульськими установами.

Аналіз дослідження проблеми. Аналіз праць науковців щодо проблем нотаріальної діяльності консульських установ України свідчить, що вони були предметом дослідження українських вчених, хоча переважно вказані питання розглядали у підручниках та посібниках.

Однак слід виокремити наукові напрацювання таких українських вчених та практиків: О. Грінченко, М. Дякович, Н. Кравченко, О. Криштопи, В. Марченко, Т. Федоренко, С. Фурси, Є. Фурси, В. Чекіти.

Також варто відзначити наукові доробки Н. Кравченко, Т. Федоренко та Є. Фурси з окремих питань вчинення нотаріальних дій консульськими установами України.

Однак у вказаних працях недостатньо уваги приділено провадженню нотаріального процесу під час вчинення нотаріальних дій консульськими установами України.

Метою статті є спроба дослідити особливості провадження нотаріального процесу консульськими установами України та окреслити коло проблем, пов’язаних з цим складним процесом.

Виклад основного матеріалу. І в Україні, й у інших державах консульські установи виконують нотаріальні дії.

Ми погоджуємося з думкою О. Коротюк, що “повноваження на вчинення нотаріальних дій є важливими в контексті виконання функцій захисту і охорони прав та інтересів громадян України за кордоном” [1, с. 262].

Компетенція консульських установ України щодо вчинення нотаріальних дій визначена у статті 38 Закону України “Про нотаріат” [2] та налічує 16 видів нотаріальних дій. Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії консульських установ України.

Заслуговує на увагу висновок Т. Федоренко про те, що вказаний перелік нотаріальних дій, які виконують посадові особи консульських установ та дипломатичних представництв, “не є вичерп-

ним, бо вказані особи можуть також вчиняти “інші нотаріальні дії”, які встановлені законодавством” [3, с. 30].

Порядок вчинення нотаріальних дій консульськими установами регулюється Законом України “Про нотаріат” [2], Цивільним кодексом України, Консульським статутом України та іншими актами міжнародного законодавства, зокрема міжнародними договорами та конвенціями (серед яких Віденські конвенції про право міжнародних договорів 1961 та 1963 років).

Ми погоджуємося з думкою Н. Кравченко про те, що значущість Віденських конвенцій в сучасних умовах полягає в тому, що вони стали основою для міжнародних переговорів та є універсальним міжнародно-правовим актом [4, с. 241].

Однак консульські установи України у своїй діяльності керуються переважно Консульським статутом України, затвердженим указом Президента України від 2 квітня 1994 року за № 127/94 [5].

Вчинення нотаріальних дій покладається на консульських посадових осіб, які працюють у дипломатичних представництвах та консульських установах України.

Відповідно до статті 2 Консульського статуту термін “консул” охоплює такі посади: генеральний консул, консул, віце-консул або консульський агент, який є главою консульської установи. Тобто вчиняти нотаріальні дії будь-яка з перелічених осіб.

Однак, на нашу думку, це питання повинно бути врегульовано розпорядженням консула в кожному конкретному дипломатичному представництві та консульській установі України за кордоном. Також у розпорядженні варто вказати випадки заміщення відповідної консульської особи, яка уповноважена буде виконувати нотаріальні дії у разі відсутності основного працівника, на якого покладено обов’язок вчиняти нотаріальні дії.

У вказаному нормативному акті порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами дипломатичних представництв та консульських установ відведено окрему главу XI – “Нотаріальні дії”.

Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами дипломатичних представництв та консульських установ детально регламентовано в Положенні про порядок учинення нотаріальних дій у дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженому наказами Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ від 27 грудня 2004 р. за № 142/5/310, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 27 грудня 2004 р. за № 1649/10248.

Консули відповідно до ст. 7 Закону України “Про нотаріат” у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства закордонних справ України та іншими нормативно-правовими актами.

Також під час вчинення нотаріальних дій консули в установленому порядку та в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також чинних міжнародних договорів, згоду на обов’язковість яких надала Верховна Рада України.

Ми погоджуємося з думкою С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, що стосовно територіальної компетенції посадових осіб дипломатичних представництв та консульських установ нотаріальні дії виконуються у приміщеннях цих установ, а якщо нотаріальна дія вчиняється поза межами установи, то в межах консульського округу. Наприклад, автори наголошують, що на сайті відділення посольства України в Німеччині зазначено: Межі консульського округу: Компетенція Відділення Посольства України у м. Бонні поширюється на федеральні землі: Північний Рейн – Вестфалія [6, с. 348–350].

Консульська посадова особа, яка вчинює нотаріальні дії, як і інша посадова особа, яка виконує нотаріальні дії, зобов’язана додержуватись таємниці вчинюваних нотаріальних дій. Довідки про вчинені нотаріальні дії та документи видаються відповідно до законодавства України про нотаріальну діяльність.

Однак законодавець у ст. 49 Консульського статуту України встановив правило, згідно з яким консул не може вчинювати нотаріальні дії на своє ім’я та від свого імені, на ім’я та від імені своєї (свого) дружини (чоловіка), а також її (його) та своїх родичів по прямій лінії.

Зауважимо, що законодавцеві варто було це передбачити у статті 9 Закону України “Про нотаріат” у частині обмеження на вчинення нотаріальних дій консульськими установами України [7, с. 114].

Законодавець окремо виділив повноваження консула щодо спадщини, яка відкрилася на користь громадян України, які проживають в Україні. У такому разі консул зобов'язаний негайно передати Міністерству закордонних справ України всі відомі йому відомості про таку спадщину та можливих спадкоємців.

Консульська посадова особа, як інші органи нотаріату, не приймає для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства України або можуть за своїм змістом завдати шкоди інтересам України, або містять відомості, що паплюжать честь і гідність громадян. А на прохання особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальних дій, їй повинні бути викладені причини відмови і роз'яснено порядок її оскарження.

Під час вчинення нотаріальних дій консульські посадові особи, відповідно до законодавства України, міжнародних договорів, в яких беруть участь Україна і держава перебування, також застосовують норми іноземного права.

Зокрема, консульська посадова особа приймає документи, складені відповідно до вимог іноземного права, та робить посвідчувальні написи у формі, передбаченій іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України.

У випадку якщо вчинення нотаріальної дії суперечить законодавству України, тоді консул повинен відмовити у виконанні такої дії.

Посадові консульські особи здійснюють основні чотири види нотаріальних проваджень:

- 1) провадження із вчинення нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення безспірного права;
- 2) провадження із вчинення нотаріальних дій, які повинні посвідчити безспірний факт;
- 3) провадження із вчинення нотаріальних дій, покликаних забезпечити збереження майна та документів;
- 4) провадження із вчинення нотаріальних дій, спрямованих на надання документу виконавчої сили.

У главі VII Консульського статуту передбачено функції консула щодо майна громадян України. Зокрема консул вживає заходів для охорони майна, що залишилося після смерті громадянина України. Якщо залишене майно повністю або частково складається із предметів, що можуть зіпсуватись, а також якщо зберігання такого майна надмірно дороге, консул має право продати це майно і надіслати виручені гроші за належністю.

Консул має право приймати: спадкове майно для передавання спадкоємцям, які перебувають в Україні; на зберігання гроші, коштовності, цінні папери і документи, які належать громадянам України.

Консул відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, у випадках, якщо: учинення такої нотаріальної дії суперечить законів; особи, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, не подали відомості (інформацію) та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії; нотаріальна дія не підлягає вчиненню консулом; з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася недієздатна особа, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або представник, який не має необхідних повноважень; правочин, що укладається від імені юридичної особи, не відповідає обсягу її цивільної дієздатності; а також в інших випадках, передбачених чинним законодавством України.

Консульські посадові особи не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що паплюжать честь і гідність людини.

На відміну від інших органів нотаріату (державних нотаріусів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, посадових осіб органів місцевого самоврядування) консульські установи України за вчинення нотаріальних дій стягують не державне мито, а консульський збір.

Стягнення консульського збору консульськими установами України провадиться відповідно до Положення про консульський збір України та Інструкції про порядок справляння сум консульського збору за вчинення консульських дій, обліку сум консульських надходжень та проведення звірок фактичних консульських надходжень у закордонних дипломатичних установах України, затверджених наказом Міністерства закордонних справ України від 23 квітня 2018 року за № 182.

Висновки. Вчинення нотаріальних дій посадовими особами консульських установ та дипломатичних представництв повинно відбуватися відповідно як до українського законодавства, так й іноземного.

Пропонуємо внести зміни до українського законодавства в частині вчинення нотаріальних дій посадовими особами дипломатичних представництвах та консульських установ:

1) доповнити частину третю статті 1247 Цивільного кодексу України реченням: “Посвідчення заповітів за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України”;

2) доповнити статтю 9 Закону України “Про нотаріат” у частині обмеження на вчинення нотаріальних дій консульськими установами України (за аналогією зі статтею 49 Консульського статуту України).

3) доповнити статтю 19 Закону України “Про нотаріат” новою частиною третьою такого змісту: “За вчинення нотаріальних дій консульські установи та дипломатичні представництва стягують консульський збір”.

Подальші дослідження нотаріальних дій посадових осіб консульських установ та дипломатичних представництв полягають у вивченні практики вчинення окремих видів таких дій, наприклад, видавання свідоцтв про право на спадщину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України “Про нотаріат”. Харків: Право, 2012. 648 с. 2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 614–V. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 13. С. 449. Ст. 161. 3. Федоренко Тетяна Деякі аспекти нотаріальних функцій, що виконуються консулами. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 9. С. 29–33. 4. Кравченко Н. П. Нотаріальна діяльність дипломатичних представництв України в контексті адаптації національного законодавства до права ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 108 (частина 1). С. 231–242. 5. Про затвердження Консульського статуту України: Указ Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/127/94> 6. Нотаріат в Україні: підручник: у 3 кн. 3-тє вид., доповн. і переробл. Книга 1. Організація нотаріату з практикумом / за заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Алерта, 2015. 484 с. 7. Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як одна із головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: Юридична, 2018. Вип. 2. С. 107–115.

REFERENCES

1. Korotiuk O. V. *Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy “Pro notariat”* [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine “On Notary”]. Kharkiv: Pravo Publ., 2012. 648 p. 2. *Pro notariat: Zakon Ukrainy vid 02.09.1993 r. № 3425-XII r. № 3425-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1993. № 39. P. 383. 3. Fedorenko Tetyana. *Deyaki aspekty` notarial`ny`x funkcij, shho vy`konuyut`sya konsulamy`* [Some aspects of the notarial functions performed by the consuls]. *Pidpry`yemny`czstvo, gospodarstvo i pravo*. 2012. № 9. P. 29–33. 5. Kravchenko N. P. *Notarial`na diyal`nist` dy`plomaty`chny`x predstavny`cztv Ukrayiny` v konteksti adaptaciyi nacional`nogo zakonodavstva do prava YeS* [Notarial activity of diplomatic missions of Ukraine in the context of adaptation of national legislation to EU law]. *Aktual`ni problemy` mizhnarodny`x vidnosy`n*. 2012. Vy`p. 108(chasty`na 1). P. 231–242. 3. *Pro zatverdzhennya Konsul`s`kogo statutu Ukrayiny`*: Ukaz Prezy`denta Ukrayiny` vid 2 kvitnya 1994 r. № 127/94 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/127/94> 6. *Notariat v Ukraini: pidruchnyk* [Notary in Ukraine: a textbook]. Knyha 1. Orhanizatsiia notariatu z praktykumom / za zah. red. S. Ya. Fursy. Kyiv: Alerta, Publ., 2015. 484 p. 7. Doly`ns`ka M. S. *Tery`torial`na kompetenciya notarial`ny`x organiv Ukrayiny` yak ody`n iz golovny`x zasad zdijsnennya notarial`nogo procesu v Ukrayini* [Territorial competence of the notary bodies of Ukraine as one of the main principles of the implementation of the notarial process in Ukraine]. *Naukovy`j visny`k L`vivs`kogo derzhavnogo univerty`tetu vnutrishnix sprav*. Seriya: Yury`dy`chna, 2018. Vy`p. 2. P. 107–115.

Дата надходження: 15.03.2019 р.